

Оксана ФІЛАТОВА

г. Николаев

«ІДЕ РОЗСМІЯНИЙ І БОСИЙ ХЛОПЧИНА З СОНЦЕМ НА ПЛЕЧАХ»: ПОЭТИЧЕСКИЕ МИФОЛОГЕМЫ БОГДАНА-ИГОРЯ АНТОНИЧА

В статье анализируем мотивы лирики Б.-И. Антонича, характеризуем поэтические мифологемы, делаем попытку определить их художественно-эстетическую роль.

Ключевые слова: поэзия, мифологема, космогонические мотивы, творческая индивидуальность.

Стаття надійшла до редколегії 04.03.2017

УДК 821.161.2Гуменна

Ольга ФІЛІПЕНКО

м. Одеса

vltava72@mail.ru

СИМВОЛІКА НАЗВ ТВОРІВ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ

У статті для більшого розуміння літературної спадщини Докії Гуменної розглянуто символіку заголовків прозових творів письменниці. Простежено співвідношення назви й змісту творів. У процесі дослідження відзначено поверхневе зацікавлення українських літературознавців символікою назв творів Докії Гуменної. Особливу увагу приділено творам, в яких виявляється авторське символотворення. На основі аналізу заголовків, наголовків з'ясовано особливості авторського світобачення, яке має символічне підґрунтя.

Ключові слова: символ, номінація, заголовок, підзаголовок, імпліцитні смисли.

Назви творів (заголовки, наголовки) є невід'ємною складовою самого твору, оскільки декларують його тематику і проблематику, а також вказують на вектор зацікавленнь автора, тобто є ключем до декодування авторського бачення світу. Багато сучасних дослідників художніх та публіцистичних текстів «сконцентрували свою увагу на номінативних алюзіях як на векторі інтерпретаційного вибору автора» [1, 211]. Зазначену проблематику у сучасному літературознавстві студювали Евеліна Боєва, Ганна Віват, А. Волков, Валентина Галич, Світлана Журба, М. Ігнатенко, Ірина Немченко та ін. На символічність деяких назв творів Докії Гуменної звернули увагу Тамара Николук та Олена Коломієць у процесі досліджень інших проблем, порушуваних письменницею у її прозі. Проте символіку назв творів Докії Гуменної, чи заголовків (підзаголовків) окремих їхніх частин, літературознавцями та критиками ретельно не розглянуто, хоч вони концентрують у собі важливі елементи авторського бачення світу, подекуди містять імпліцитні смисли, вказують на символічні підтексти, що є своєрідними особливостями авторської думки.

Тому завданням даної статті є виявлення особливостей авторського символотворення у творчості Докії Гуменної (на прикладі назв творів), співвідношення назви й змісту творів.

Так, символ золотого плуга, зустрічаючись у декількох творах письменниці («Благослови, Мати!», Минуле пливе в прийдешнє») і «виринає» у назві роману («Золотий плуг»). Щодо розкодування символіки золотого плуга, то тут виникла наукова полеміка внаслідок різночитань, які назагал притаманні символам. Наприклад, Олена Коломієць вважає, що: «Назва книги пояснюється старовинним переказом про те, як колись Господь подарував нашим предкам золотий плуг, кинувши його з неба на землю. Золото в романі виступає характерною ознакою скіфського періоду. Відомо, що скіфи цінували й шанували його, але, на переконання письменниці, для них воно було не тільки дорогоцінним металом, а й символом земної нетлінності, духовного багатства. І золотий плуг стає в романі таким символом» [9, 118].

А ось Тамара Николук, полемізуючи з іншою дослідницею щодо цього символу, твердить: «Завдяки вивченню інтертекстуальних співвідношень у романі «Золотий плуг» вдається дешифрувати його назву. І. Дибко-Филипчак вважала її дещо символічною: плуг «оре нашу землю рідну, що в своїх надрах заховала золото скитів». Однак дослідниця не зауважила, що оскільки основою твору стали есе «Благослови, Мати!» та «Минуле пливе в прийдешнє», в яких Докія Гуменна дешифрувала міфи та обряди, то

поняття «золотий плуг» має інше пояснення. Трьом братам Ліпоксаю, Артоксаю, Колаксаю впали з неба дорогоцінні предмети, але золотий плуг, як знак царської влади, дістався найменшому. Колаксай був першим скіфським царем» [11, 152].

Сама ж письменниця в одному зі своїх творів так характеризує цей символ: «Ніякі гуни-татари не в силі відібрати від нас предківської землі, бо вона завойована тією зброєю, що ніколи не змилила: плугом і працею. Це ж цьому народові впав з неба золотий плуг!» (розрядка письменниці – О. Ф.) [3, 216].

Незважаючи на деякі варіативні різнотлумачення цього символу, всі дослідники єдині в одному – символ золотого плуга віддзеркалює втілення найкращих, найшляхетніших, найвтонченіших, найгуманніших, наймудріших, найталановитіших рис народу, якому він (той плуг) дістався від Неба і є гарантом незнищеності народу, який володіє таким скарбом.

Знаковим символом роману-хроніки («Хрещатий Яр») є Хрещатий Яр, вважає Олена Коломієць: «Це серце міста, його першопочаток. Тут розгортаються основні події, до нього сходяться всі сюжетно-силові лінії твору, та й сама Докія Гуменна називає Хрещатик «вічно живою київською артерією, куди сходяться всі людські ріки й струмки мільйонного міста». Пожежа на Хрещатику також має символічне значення – це бруталне винищення серцевини української нації...» [9, 115].

Дослідниця має рацію. У назві роману «Хрещатий Яр» асоціативно вгадується назва головної вулиці української столиці Хрещатика. Однак вона в цій інтерпретації символізує величезну безодню, в яку потрапила Україна, причому безодня, прірва, глибокий яр має хрещату форму, тобто символізує подвійну небезпеку – Україна опинилася між двома перехресними ярами-владами: більшовицькою та фашистською. Вирватися з цієї прірви і відвоювати волю та ствердити власну державність надзвичайно важко, розуміє авторка твору, на чому й наголошує в тексті роману, неодноразово змальовуючи образ безодні у різних її варіаціях: безодня, прірва, вир-чорторий тощо. Наприклад: «Вчора все було таке звичайне, а сьогодні... сьогодні я наче падаю в безодню й відчула глибину її» [8, 3].

Або: «От і вона звилася собі гніздечко над безоднею, хоч яке воно. Гніздечко – кімната, в якій скільки пережито. Гніздечко – мрії і марення про досконалу людину, думи про світобудову.

Гніздечко – сплетіння песимізму-оптимізму. І навіть гніздечко – нудьга. І от літ у безодню» [8, 12].

Або: «Впрах розлітаються останні тканини вчорашнього дня. Людина, її гніздо, падає в прірву, у безодню. І не знає, чи жива зостанеться, чи закрутить її вир-чорторий, чи вилетить «на той бік». І що там? Людина зціпеніла, скулилась, чекає свого кінця» [8, 48].

Або: «І знову людина зависла над безоднею. Чи впаде в неї й загине, чи злетить на крилах, що виростуть із нових вартостей?» [8, 55].

Або: «Хоч їде в безвість, хоч падає у безодню і не знає, чи вилетить на той бік, і що там, але Мар'яна карбує, карбує свій крок» [8, 66].

Змальованням символічного образу гніздечка авторка підкреслює загрозливу ситуацію, що нависла над його мешканцями. Гніздечко – символ рідної затишної домівки, протиставлено тут глибокій безодні, яка, роззявивши пащу, приготувалася поглинути те гніздечко, а разом із ним і спокійне життя його мешканців, і їхні мрії, й думи, й поривання.

Однак прикметним у цьому творі є те, що авторка, змальовуючи прірву як крах мрій патріотів про державність України, крах людських надій на спокійне творче життя, все ж залишає надію на можливість перебратися «на той бік» безодні і розпочати нове життя, відновити втрачене, відродитися заново й розбудувати вільну державу.

Назва роману «Діти Чумацького Шляху» детермінує тематику твору – опис життя і побут українців. Саме українців, оскільки в усьому світі це галактичне утворення називають Молочним Шляхом або Молочною Дорогою (Milky Way) і лише в Україні – Чумацьким Шляхом, що має свої пояснення у формі легенд та переказів.

Описуючи в романі життя однієї родини, їхній побут, родинні стосунки, звичаї, культуру співжиття та спілкування тощо, авторка змальовує долю чотирьох поколінь українців. Представники старшого покоління народилися ще за кріпаччини – господарювали, чумакували, бунтували. Наступні покоління пережили революцію 1917 року, громадянську війну, відродження 20-х і терор та репресії 30-х років.

Образ Чумацького Шляху тут є архетипним символом, оскільки «не тільки містить у собі інформацію про духовно-культурне начало, яке зберігається в генетичній пам'яті українського народу, а й стає творчим виявленням філософ-

ських поглядів українців на життя, уособленням їхнього світогляду» [9, 122].

Символічними є й назви окремих романів тетралогії: «У запашних полях», «Брами майбутнього», «Розіп'яте село», «Ніч», що чітко віддзеркалюють сюжети творів. Так, у романі «У запашних полях» ідеться про перипетії буття українців-хліборобів трьох поколінь: починаючи від кріпаччини, за якої час від часу виникали стихійні бунти проти поневолювачів, як відгук козаччини, до революції 1917 року, громадянської війни та короткої доби національного відродження. Роман «Брами майбутнього» дає змогу читачеві відчути атмосферу культурного життя української молоді, в основному студентської, яка, вивчаючи різні науки, була повна надій на розбудову України, її світле майбутнє. «Розіп'яте село» – назва третього роману, що символізує розорення, розкуркулювання, розкрадання, розпинання, тобто знищення селянства, основи української аграрної нації. А назва роману «Ніч» – символ трагедії, яка прийшла в Україну після «суцільної колективізації», коли партія і уряд взялася за винищення української інтелігенції.

Назва повісті «Велике Цабе» також несе в собі символічні ознаки. Великим Цабе Докія Гуменна називає володаря Таврії. Вона ж і пояснює етимологію цієї назви. Коли землю орали волами, то за плугом ішов орач, а волів вів погонич, ідучи біля лівого вола по ще не зораній ниві. Правий віл ступав борозною і він називався борозенним. Воли під час оранки час від часу збочували і тоді орач гукав погоничеві: «К собі!», тобто «ліворуч» – із цього з часом вийшло «соб» («цоб»), або: «Од себе!», тобто «праворуч» – звучить як «цабе». Борозенний віл завжди норовив вийти на твердий, незораний, ґрунт, а тому найчастіше вживалося «цабе». Звідси й появилось ідіоматичне словосполучення «Велике цабе» на означення значущої, впливової особи, великого начальства або шанованої впливової людини в суспільстві.

Можливо, Докія Гуменна не назвала імені володаря Таврії, а дала йому таке символічне наймення, оскільки немає жодних даних про нього. Про життя людей у добу Трипільської культури мало відомо, і письменниця намагалася відтворити його з тих мізерних фактів, які вдалося з'ясувати сучасній науці.

Ірина Немченко слушно зазначила, що «заголовок твору формує так званий горизонт очікувань. Він може заінтригувати, викликати

інтерес до твору, або ж, навпаки, створити заздалегідь негативне ставлення. При цьому і перше, і друге враження можуть бути як підтверджені змістом твору, так і цілковито ним спростовані [10, 119]. Казка-есе «Благослови, Мати!» заінтригує не лише назвою (заголовком), але й визначенням жанру. Тут доцільність та влучність назви та й дефініція жанру підтверджуються незвичністю змісту й форми викладу твору. Символічність назви проявляється в тому, що не про якесь конкретне благословіння матері йдеться у творі, а заголовок вказує на центральне місце жінки в суспільстві палеолітичної доби, що позначилося й на духовній спадщині сучасного українського суспільства, й залишилося в сучасних обрядових дійствах як духовна домінанта етносу. Інтригує й визначення жанру самою письменницею, оскільки «Благослови, Мати!» не повністю відповідає жанру казки. Авторка твору це розуміла, а відтак у вступній частині дала відповідні пояснення: «Казкою зву, тому що всяке відтворення минулого – казка. Ніхто з живих не бачив на власні очі, як було навіть двісті років тому. Всякий заглядач у минуле на свій лад бачить минувшину – залежно від матеріалів, що Бог послав (бо всіх ще жодна людина не могла охопити) та від своєї внутрішньої візії [3, 3]. Разом із цим, авторка пояснює: «Приклади для моєї казки беру з археології, етнографії, мітології, фольклору і мови – спадщини нам від пращурів, а на спадщину всі маємо право» [3, 3]. Тобто, визначаючи свій твір як казку, письменниця розуміла, що не можна звужувати жанр цього твору лише до назви казки. Оскільки він містить багато наукових фактів із археології, історії, фольклору, епосу і є, на нашу думку, науковою роботою, наближеною до широкого кола читачів.

Ще більше інтригує назва твору Докії Гуменної «Родинний альбом», жанр якого також визначено як казка-есе. З одного боку, тут немає конкретного предмета (альбому), з іншого – твір побудовано так, що картини буття розкриваються перед читачем, як сторінки старовинного альбому, вихоплюючи найважливіші, найзначущі, можливо, найцікавіші картини буття народу, що пізніше сформувався й почав називатися українським. У цьому творі, як і в казці-есе «Благослови, Мати!», поєднано наукові факти з вимислом, однак наукового матеріалу твір містить набагато більше. Науковий характер «Родинного альбому» підкреслював П. Сорока: «Зважаючи на величезний фактичний матеріал,

не буде перебільшенням наголосити, що перед нами все-таки ґрунтовна і фахова наукова монографія, викладена не академічним сухим стилем, а просто, ясно і доступно. Письменниця прагнула, щоб її книга читалася з такою цікавістю, як роман чи повість» [12, 313]. Жанрове визначення «Родинного альбому» також є дещо умовно-символічними, що авторка й підкреслила у передмові до твору: «Ми такого жанру не маємо, а тим часом у західних літературах він плекається з великим успіхом. І він настільки захопливий, що спровокував мене також зібрати й зорганізувати в легкій формі ті думки, які потечуть на наступних сторінках [7, 5].

Олена Коломієць, із твердженнями якої важко не погодитися, так охарактеризувала цей твір: «Казка-есе «Родинний альбом» (1971) є своєрідною енциклопедією життя великої родини українського народу з прадавніх часів. Одне з головних завдань твору – розкрити сутність тотемізму (як характерної риси світогляду наших предків), що був важливим витвором довготривалого процесу перемоги людини над звіром. Для цього Докія Гуменна використала форму родинного альбому, перегортаючи сторінки якого читач зможе простежити еволюцію тотемних символів культу дворога, побачити цілу галерею портретів наших прародичів від звізди-корови, сонця-бика до Сварога й Велеса. Така еволюція, на думку письменниці, була одним з етапів формування релігійного світогляду наших предків, стала їх шляхом до віри в єдиного Бога» [9, 64].

Збірка нарисів «Прогулянка алеями мільйоноліть» також має калейдоскопічний характер, але на відміну від «Родинного альбому» тут немає описів буття прадавніх народів, а «прогулянка» є віртуальною. Її авторка здійснює разом із героями творів та читачем за допомогою звуків, слів та букво- і словосполучень, що дійшли до нас із глибин прадавньої мови наших предків. Мова – «це штучний людськи витвір» [6, 14], твердить письменниця устами своєї героїні, і початки її треба шукати у звукосполученнях, далі, у процесі розвитку суспільства, розвивалася й удосконалювалася мова у словах, словосполученнях, реченнях, фразах тощо. Таким чином, можемо твердити про символічність назви збірки.

У назві повісті «Небесний змії» закодовано образний символ зорельоту, вважає Олена Коломієць, і ми не можемо не погодитися з думкою дослідниці.

Збірка новел і оповідань «Серед хмаросягів» не є символічною, але її підзаголовок «Нью-Йоркська мозаїка» таки має символічне підґрунтя.

Докія Гуменна визначила жанр багатьох своїх творів про дохристиянські часи як «історіософічні та міфологічні візії». Саме таким твором є й повість «Минуле пливе в прийдешнє». Цей твір авторка, наділивши символічною назвою, вважала за потрібне доповнити під назвою «Розповідь про Трипілля», що спрощує розуміння твору, нівелюючи його різночитання.

Отже, потрібно зазначити, що розмаїття символічних назв (заголовків і підзаголовків) творів Докії Гуменної свідчить про енциклопедичність знань письменниці, володіння мовами, щире зацікавлення історією, міфологією, фольклористикою, а також про неординарність мислення і високий злет її фантазії та невичерпну свободу творчості. Символіка в літературній спадщині Докії Гуменної потребує подальшого дослідження та пошуку нових аспектів для дослідників.

Список використаних джерел

1. Віват Г. І. Лірика дисидентів в інтертекстуальному полі множинності: монографія / Ганна Віват. – Оdesa : ВМВ, 2010. – 368 с.
2. Гуменна Д. Багато неба / Докія Гуменна – Нью-Йорк : Об'єднання Українських Письменників «Слово», 1954. – 236 с.
3. Гуменна Д. Благослови, Мати! Казка-есей / Докія Гуменна – К. : Вид. дім «КМ Academia», 1995. – 271 с.
4. Гуменна Д. Діти Чумацького Шляху. Роман: У 4-х кн / Докія Гуменна – К. : Український Центр духовної культури, 1998. – 576 с.
5. Гуменна Д. Золотий плуг. Роман – Нью-Йорк : Об'єднання Українських Письменників «Слово», 1968. – 289 с.
6. Гуменна Д. Прогулянка алеями мільйоноліть. Мікронovelі / Докія Гуменна – Нью-Йорк – Балтимор : Українське Видавництво «Смолоסקип» ім. В. Симоненка, 1987. – 170 с.
7. Гуменна Д. Родинний альбом. / Докія Гуменна – Нью-Йорк : Об'єднання Українських Письменників «Слово», 1971. – 352 с.
8. Гуменна Д. Хрещатий Яр: Роман-хроніка // Дзвін. – 1998. – № 9. – С. 3 – 46.
9. Коломієць О. В. Проза Докії Гуменної (проблемно-тематичні та жанрово-стильові особливості): дис. ... канд. філ. наук: 10.01.01 / Коломієць Олена Вікторівна. – Київ, 2006. – 176 с.
10. Немченко І. Поетика заголовка в новелістиці М. Хвильового / Ірина Немченко // Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Серія «Лінгвістика»: Зб. наук. праць. Вип. III. – Херсон: Вид. ХДУ, 2006. – С. 119–122.
11. Николук Т. В. Інтелектуальний інтертекст прози Докії Гуменної: дис. ... канд. філ. наук: 10.01.01 / Николук Тамара Володимирівна. – Луцьк, 2009. – 204 с.
12. Сорока П. Світлий дар Евдотей (До столітнього ювілею письменниці) // Дзвін. – 2004. – №10. – С. 134 – 139.

Olga FILIPENKO

Odesa

SYMBOLS TITLE DOKIA HUMENNA

In this article for a greater understanding of the literary heritage Dokia Humenna was considered symbols titles of writer's prose. Traced title ratio and content of the work. In the research process was also hofed a superficial interest in Ukrainian literary to symbolic titles of the creations Dokia Humenna. Particular attention was given to works in which copyright symbvotvorenyya appears. Based on the analysis of headers was found some features of author's world view, which has symbolic grounding.

Key words: symbol, title, subtitle, implicit meanings.

Ольга ФИЛИППЕНКО

г. Одесса

СИМВОЛИКА НАЗВАНІЙ ПРОИЗВЕДЕНІЙ ДОКИИ ГУМЕННОЙ

В данной статье для большего понимания литературного наследия Докии Гуменной рассмотрено символику заголовков прозаических произведений писательницы. Прослежено соотношение названия и содержания произведений. В процессе исследования отмечено поверхностный интерес украинских литературоведов к символике названий произведений Докии Гуменной. Особое внимание уделено произведениям, в которых выявляется авторское символосоздание. На основе анализа заголовков выяснены особенности авторского мировоззрения, которое имеет символическое обоснование.

Ключевые слова: символ, название, подзаголовок, имплицитные смыслы.

Стаття надійшла до редколегії 07.04.2017

УДК 82.09:821.581-14

Марія ФОКА

м. Кропивницький

glamorousmail@meta.ua

ЧАНЬ-БУДДІЙСЬКІ МОТИВИ В ЖИВОПИСНІЙ ПЕЙЗАЖНІЙ ЛІРИЦІ ВАН ВЕЯ

У статті досліджуються чань-буддійські мотиви в живописній пейзажній ліриці Ван Вея. Охарактеризовано Ван Вея як митця, що синтезував слово та живопис у своїй поетичній творчості, проаналізовано живописні ефекти в поетичних творах, виявлено чань-буддійські мотиви в пейзажній ліриці поета. Аналіз особливостей заcodовування імпліцитних смислів у творчості поета доповнює та уточнює теорію підтексту, що знаходиться в стані активного розвитку.

Ключові слова: Ван Вей, підтекст, живописний ефект, пейзаж, чань-буддизм.

Характерною ознакою китайської літератури, особливо класичної китайської поезії, є її надзвичайна підтекстовість, і про це більшою чи меншою мірою згадується в ґрунтовних дослідженнях, присвячених історії китайської культури та літератури (В. Алексєєв, В. Васильєв, Л. Ейдлін, М. Кравцова, М. Федоренко, Л. Черкаський та ін.). У свою чергу, одним з важливих способів уведення імпліцитних смислів є звернення до певних релігійних мотивів і їх заcodовування у творі. Показовою в цьому плані є творчість відомого китайського поета танської епохи Ван Вея (701–761 рр.), живописна пейзажна лірика якого часто містить чань-буддійські мотиви.

Не зважаючи на те, що Ван Вея часто характеризують як майстра живописанням словом

[наприклад, див.: 3, 12; 4, 118], детально специфіку та особливості живописних ефектів не досліджено, як і вповні не вивчено чань-буддійський характер пейзажних поетичних картин лірика. У цьому полягає актуальність нашого дослідження. Мета статті – виявити навіювання чань-буддійського настрою в живописній пейзажній ліриці Ван Вея. Завдання: охарактеризувати Ван Вея як митця-синтезиста, вивчити гіпотипосиси-пейзажі у поетичних творах Ван Вея, виявити чань-буддійські мотиви в пейзажній ліриці поета.

Ван Вей був політалановитим митцем: поетом, живописцем, каліграфом. І таке багатство обдарувань продукувало своєрідний синтетичний твір в тому чи тому виді мистецтва, у якому